

'Hur kan museerna spela en roll i en global värld med stora problem att lösa?'

Hans Blix

Ett tack till museernas folk

Låt mig börja med att uttrycka tacksamhet mot alla er som ansvarar för att skapa, driva och utveckla museer! Ni och era kolleger världen runt har berett mig underbara, spännande och lärorika stunder.

När jag funderade på ämnet för det här föredraget: 'om och hur museerna kan spela en roll för att bidra till att lösa stora problem in dagens värld', frågade jag mig naturligtvis om mitt eget museibesökande ger någon inspiration i arbetet med nedrustning, fred och miljö. Jag tror det och jag ska strax förklara hur museer kanske kunde bidra mer. Först måste jag dock i ärlighetens namn redovisa att de flesta av mina egna museibesök inte skett av kunskapstörst utan av skönhetstörst. Säkert 90 % av mina besök gick till museer som med samlingar av konst eller antika mattor!

I New York promenerade jag ofta till Metropolitan Museum of Art. Avdelningarna för italienskt 1400 tal och islamisk konst, inklusive mattor var mina favoriter.

I Wien, där jag bodde i 16 år, lockade förstås Kunsthistorische Museum med alla Brueghel och 1400 och 1500 tals tyska konstnärer, men också nya museer för lite modernare konst som Klimt och Schiele... Jag ska inte gå igenom andra huvudstäders attraktioner eller konstmuseer i Norden: danska Louisiana, Munch museet i Oslo...

Alla dessa vallfartsorter för den stora målade konsten har en bred och tacksam publik men det finns också museer som är specialiserade på annan skönhet än måleri. De som beundrar silversmide, fint porslin, svarvade snusdosor eller vackra musikinstrument har sina favoritorter. För den som liksom jag fallit för skönheten hos antika mattor – som är 'hooked on rugs' – finns det åtskilliga platser där kärleken kan tillfredsställas. I Wien njöt jag av att besöka Museum fur Angewandte Kunst där det finns några av världens vackraste antika mattor. När jag var i Teheran för att tala om iranska kärnenergianläggningar missade jag aldrig en chans att besöka stadens stora

och rika mattmuseum. I Londons Victoria och Albert Museum finns världens kanske mest berömda matta, den jättelika, persiska Ardebil mattan.

När jag funderar på alla dessa museer med deras enorma samlingar av konst och vackra bilder och föremål slår det mig att fast jag och de flesta andra besöker dem för skönhetsupplevelsen så ger de oss också en känsla av att möta ett gemensamt mänskligt kulturarv.

Den känslan av gemenskap har ett visst värde då vi i globaliseringens tecken tillsammans ska söka bevara naturresurser och klimat, eller utarbeta system för finanser och handel som håller hela världsekonomin igång.

Impressionisterna tillhör inte bara Frankrike utan hela världen. Ukiyue träsnitten av Hokusai och Hiroshige är inte bara Japans utan mänsklighetens. Bronsskulpturerna från Benin vittnar inte bara om konstnärlig skapelsekraft i Afrika utan i världen.

Museerna visar oss våra rötter och identitet

Att världen blir mindre gör det naturligt och positivt att vi lägger märke till vad vi har gemensamt – skapelselust och skönhetskänsla men också vårt gemensamma ursprung.

Samtidigt – och inte nödvändigtvis i motsatsställning till känslan av gemenskap – har vi ofta ett ännu starkare intresse av att känna särarten hos den mänskliga kategori som vi råkar tillhöra – nation eller etnisk grupp. Vi vill kunna placera oss själva bredvid andra i tid, rum och kultur. Museer hjälper oss ofta i den processen.

Alltfler människor vill känna till både de rötter som ligger nära jordytan och de som finns långt tillbaks. De är t.o.m. intresserade av framtida generationers öde.

Groucho Marx sa en gång att 'he did not understand why we should do something for future generations. They never did anything for us...' Sant men ändå finns redan i Bibeln uppmaningen att vi ska förvalta vårt pund – såväl för oss själva som för våra efterkommande, antar jag. Och Martin Luther rapporteras ha sagt att 'även om världen skulle gå under i morgon så tänker jag plantera mitt äppelträd idag...'

Vad har detta med museer att göra? Jo, museer kan hjälpa oss att hitta oss själva i geologin, biologin, geografin, i historien och i framtiden. Om de ger oss sanningen är en annan fråga. En vis person sa mig en gång att han 'beundrade personer som sökte sanningen och kände sig lite orolig för dem som hade sanningen...'

Nationalmuseer jorden runt visar inte bara konstverk utan beskriver ofta folks och nationers historia, deras ekonomiska och sociala utveckling. Hur såg våra länder ut på stenålder och bronsålder, vad levde man av, vilka gudar dyrkade man? Vetenskap och litteratur ger detaljerade svar men museerna gör jobbet mer åskådligt och tillgängligt.

På alla håll och särskilt i nya stater är det viktigt för den nationella identiteten att rötterna, kulturen, historien åskådliggörs. Var säker på att det imponerande Arkeologiska Museet i Mexico City spelar roll för nationalkänslan i Mexico, kanske mer än samma stads museum för landets revolutioner. Var säker på att det stora Kairo museet med mumier, sfinxer och innehållet från Tutankhamons grav känns som ett stolt bevis för Egyptens storhet. Vem minns inte ursinnet över plundringen 2003 av det stora museet i Bagdad? Det var som inte bara Iraq hade krossats av den amerikanska invasionen utan också att Mesopotamiens storhet hade stulits och förskingrats.

Museer som ger folk deras historia, sociala, ekonomiska och kulturella utveckling kan spela en positiv roll för nationers självkänsla. Det gäller naturligtvis också de många museerna för etniska eller religiösa grupper

Jag säger inte att nationella och historiska museer alltid är uppbyggliga. De kan ibland kännas – och vara – dammiga... Värre är att de ibland medvetet eller omedvetet inspirerar till en nationell självhävdelse och chauvinism som kan vara riskabel. Men jag tror det är i grunden viktigt och positivt att människor ser bevis för att de kommer ifrån och tillhör en grupp som har egna värden och kan ställa krav på att bli bemött med respekt av andra.

Bara på en grund av ömsesidig respekt för varandra kan länder och folk skapa goda relationer. Fredliga förbindelser kräver inte uttryck för vänskap eller beundran, men förödmjukande och förakt, sårande av andra folks självkänsla leder nästan med säkerhet till negativa konsekvenser.

Om jag får hoppa in i dagsaktuell internationell debatt skulle jag säga att President Obama har klart insett att goda relationer med andra länder kräver att man visar respekt för dem, för deras historia och kultur. Bush administrationen kunde tala om att 'Iran must behave itself' som om det var en minderåring. I ett anförande för någon vecka sen valde President Obama i stället att visa respekt, bl.a. på ett så enkelt sätt som att använda Irans officiella namn: 'The Islamic Republic of Iran'.

Museer – liksom skolböcker – kan nu användas av regeringar inte bara för att ge folk motiv för självrespekt utan också för att medvetet och utan större hänsyn till fakta framkalla chauvinism eller revanschism.

Sovjetunionen hade gott om museer som utan större respekt för sanningen beskrev och glorifierade den kommunistiska revolutionen och nedsvärtade det mesta övriga. Andra kommunistiska länder låg inte efter. Ett av de märkligaste museer jag någonsin sett fanns i Nordkorea och innehöll våningar med glasmontrar fyllda av gåvor till Kim Il Sung – den Store Ledaren. Det ville visa vilken respekt han åtnjöt världen runt. Här fanns elefantbetar och horn från noshörningar i mängder som skulle gett apoplexi i WWF.

Jag lämnar nu den stora mängd museer som främst gläder våra själar med skönhet och de som med större eller mindre ambitioner om objektivitet visar våra platser i den mänskliga civilisationen – våra kulturella och historiska rötter.

I stället frågar jag mig om och hur museer skulle kunna mer än idag – och mer direkt – hjälpa oss på traven i att identifiera och lösa problem i en snabbt integrerande värld. Jag föreställer mig naturligtvis inte att museer skulle kunna servera paketlösningar för hot mot klimat, fred eller fattigdom. Men jag tror att museer kan åskådligt beskriva problem som vi möter och ge oss fakta som förefaller relevanta. Många museer gör det redan idag.

I. Hotet om global uppvärmning

Det finns många naturhistoriska museer i världen och det är ofta populära. De erbjuder beskrivningar av vår jords placering i världsrymden och av vår egen jords historia men de är också självklara rum där vi kan förklara varför vi har dagens klimat, inom vilka variabler dagens fauna och flora och vi

själva kan existera och vilka faktorer som påverkar atmosfärens temperatur, regn, ismängder etc.

Illustrationer av verkan av den globala uppvärmningen är lätta att ge både i film och TV. Al Gore lyckades i sin film 'En obehaglig sanning' föra ut detta material till en stor publik: smältande glaciärer, snön som försvinner från Kilimanjaro, ett arktiskt istäcke som minskar...

En fördel med museers framställning av dessa skeenden och problem är att besökarna kan stanna, läsa, titta och reflektera medan film och TV programmet hastar vidare utan hänsyn till tittarens behov av reflexion.

Om orsakerna till den nu stigande temperaturen föreligger väl inte full enighet men många grundfakta borde kunna åskådliggöras.

- Ökningen i CO₂ och metan och andra gaser kan redovisas liksom orsakerna till denna ökning.
- Minskningen av skog som suger upp CO₂ kan illustreras. Bilder av förändringar över århundradena i jordens skogstäcke är tankeväckande.
- Bilder av befolkningsexplosionen – var och när den ägt rum – är talande. Det har beräknats att det vid tiden för Kristi födelse fanns ungefär 350 miljoner människor på jorden.
- År 1900 hade vi ökat till en och en halv miljard,
- År 1990 – nittio år senare – var vi fem miljarder, och
- År 2000 – tio år senare – hade vi blivit 6 miljarder.

Alltså: under 1900 talets sista tio år ökade jordens befolkning ungefär lika mycket som under 1900 år från Kristi födelse. Om vi till dessa fakta fogar bilder av människans sentida accelerande användning av fossil energi så förstår vi att vi under de senaste hundra åren utsatt vår jord och atmosfär för en rejäl chockbehandling.

Det kunde vara intressant att i en redovisning av energins roll i historien se hur människan kom att gradvis använda sig av annan energi än sina muskler för att förbättra sin tillvaro och öka sin rörlighet. I civilisationens gryning började man använda eldens energi för att kunna tillgodogöra sig mer näring och för att hålla sig varm. Tidigt kom man också att öka sin förmåga att transportera bördor och förflytta sig genom att tämja hästen. Under mycket

lång tid var dessa miljövänliga energitillsatser liksom vinden väsentliga nycklar till människans överlevnad och rörlighet.

För transporter på land kom – efter hästen – tågen och bilen först på 1800-talet och för transport genom luften kom flyget ännu senare. Idag står alla dessa transporter med energi från fossila bränslen för en väsentlig del av den koldioxid och andra gaser som vi släpper ut i atmosfären.

Utvecklingen av transporterna till sjöss och deras energibas borde också ganska lätt kunna illustreras. Musklerna användes för paddling och roende. Vinden utnyttjades för segelbåtarna. Mycket, mycket senare kom maskiner som använde fossila bränslen och gav upphov till koldioxid. Ångbåtarna brände kol och de effektivare dieseldrivna fartygen gick på olja.

Först under andra hälften av 1900 talet provades några lastfartyg som drevs utan utsläpp av koldioxid – de kärnkraftdrivna Otto Hahn och Savannah. Motståndet mot att acceptera kärnreaktorer i världens hamnar har dock hittills varit kompakt. Koldioxidfria färder till havs görs bara av atomdrivna u-båtar, stora hangarfartyg och ryska atomdrivna isbrytare som år efter år arbetar under de svåraste klimatbetingelser som jorden kan uppvisa.

Vad gäller uppvärmning av bostäder, drivande av industrier och den allt viktigare genereringen av elektricitet så har de fossila bränslena varit och tills nu förblivit den dominerande energikällan – med ökande utsläpp av koldioxid som följd.

Säkert vore det intressant och instruktivt om museer visade hur vi kommit att förlita oss på skilda energikällor och vilka kostnaderna är för de skilda källorna. Vi skulle då lätt identifiera den allt större brasa av fossila bränslen som en växande världsbefolkning håller igång för värme, transporter, elproduktion och industri. 85 % av världens kommersiella energi är fossil.

Även de metoder som förespråkas för att lindra den globala uppvärmningen borde kunna åskådliggöras trots att det finns en hel deloenighet om hur effektiva skilda metoder är.

Alla tycks vara eniga att teknikutveckling är central för att minska på de utsläpp av koldioxid och andra gaser som förmodas bidra till drivhuseffekten. Museer borde relativt lätt kunna visa teknikutveckling som

nu är på väg. Bilbatteriet som tillåter en dags körning och kan laddas under natten vore idag den största trofeen.

En annan teknikutveckling som museer skulle kunna beskriva för allmänheten är vad som kallas CC eller Carbon Capture. Den tekniken går ut på att vid förbränningen av kol, olja eller gas fånga upp all CO₂ och spruta in den i håligheter i jordskorpan. Med tanke på hur viktig kolförbränning är för el-genereringen i världen är det en metod väl värd att presentereas – tillsammans med frågetecknen beträffande ekonomi etc.

Kärnkraftens utveckling lämpar sig också väl till framställning på museer – från 60-talets aggregat på några hundra megawatt till dagens jättar på 1600 megawatt. Både de få olyckor som inträffat och den starkt ökade säkerheten i drift som ägt rum sen Tjernobyl olyckan kan illustreras. Parallellt med en illustration av kärnkraftens utveckling och potential borde man kunna visa den utveckling som skett beträffande vindkraft, solkraft och andra alternativa energikällor. Kostnaderna för de olika källorna – inklusive kostnader för olyckor, hälsa och miljö – borde naturligtvis också visas.

II. *Fred och nedrustning som ämnen för museer?*

Det finns otaliga museer för vapen som visar med vilka ineffektiva medel vi slog ihjäl varandra förr i tiden och hur dessa medel utvecklats. Kanske är detta lättare att åskådliggöra än mänsklighetens bemödanden att undvika användningen av väpnat våld. Jag har t.o.m. i Ryssland sett ett litet museum för atomvapen. För säkerhets skull fanns inga laddningar i skalen.

Det tycks mig klart att vi skulle ha ett större behov att illustrera hur konflikter kan undvikas än hur de ska utkämpas. Men jag kan förstå att det inte är helt enkelt. Det har sagts att det är bättre att gamla män får magsår vid förhandlingsborden än att unga män stupar i strid. Sant, men fältslag ger mer dramatiska bilder än förhandlingar...

Och ändå! Skulle man inte kunna försöka beskriva förutsättningar för en värld med få och små väpnade konflikter?

Vi bör till att börja med kunna förklara och illustrera vad det är för motsättningar mellan folk och stater som erfarenhetsmässigt legat bakom väpnade konflikter. Är de konstanta? Ännu relevanta? Jag tror inte det!

- I det gamla Grekland kunde man föra krig om en kvinna. Det är idag en mindre trolig krigsanledning...
- Vanligaste orsaken till krig har nog varit tvister om gränser. Sådana tvister finns förvisso idag mellan Indien och Pakistan, i Mellersta Östern och i Afrika men de finns de knappast mellan stormakter.
- Förr var erövring av land en vanlig ambition hos kungar och hövdingar. I sin skrift "Zum ewigen Frieden" argumenterade filosofen Kant av detta skäl mot monarkin och förespråkade republiken. I dagens värld tänker ingen på erövring av land. Kanske Saddam Husseins anfall på Kuwait var det sista exemplet. Även utifrån dirigerade 'regimförändringar' börjar att ifrågasättas som meningsfulla, exempelvis beträffande Nordkorea och Iran.
- Korståg för att utbreda den kristna läran förs inte längre. Inte heller öppna eller dolda krig för att påtvinga världen kommunism eller någon annan ideologi. Islam kommer inte med någon världs-jihad.
- Befrielsekrigen från kolonialt välde har redan genomförts. Några kolonier finns knappt kvar.
- Inbördeskrig kan bryta ut på sina håll men de leder knappast till omfattande krig.
- Regionala väpnade konflikter pågår men leder inte längre till risk för omfattande krig.
- Inte ens områden som Taiwan och Kashmir riskerar leda till världskrig även om de är farliga.

Det finns idag mellan stormakter motsättningar beträffande tillgång till och transport av olja, gas och andra råvaror men det ter sig mest sannolikt att konkurrensen spelas ut i priser – inte i väpnat våld.

Slutsatsen är att faktorer som förr drev fram väpnade konflikter i stort sett försvunnit. Under det kalla kriget ledde de ideologiska motsättningarna begripligt nog till vapenutveckling, kapprustning och krigsrisk. Idag är det i stället ny vapenutveckling och förberedelser för rymdkrig och cyberkrig som leder till politiska motsättningar. Den utvecklingen borde åskådliggöras.

Något annat som vore värt att illustrera är hur länder som en gång rymde ständiga fejder, krig kommit att bli demokratiska stater med inre fred.

För tusen år sen var vi i Norden liksom på de flesta håll i världen duktiga på att förgöra varandra i fejder mellan familjer, klaner och hövdingadömen.

Fred kom här liksom på andra håll i världen med en statsmakt som hade förmåga att upprätthålla ett monopol på innehav och användning av vapen. Då denna statsmakt småningom kom under eller ställde sig under lag och accepterade demokratiska val bortföll i stort sett också risken för inre väpnade konflikter.

Kan en liknande utveckling leda till fred mellan stater? Ingen stat har skaffat sig monopol på innehav och användning av vapen. Kanske drömde några strateger i Pentagon för några år sen om en Pax Americana. Några rader i USA:s National Defense Strategy från 2005 lyder:

“The end of the cold war and our capacity to influence global events open the prospects for a new and peaceful system in the world.” [p. 5]

Metoden att säkra nedrustning genom krig och att införa demokrati genom occupation har dock visat sig dyrbar och svår användbar. Kanske kan vi idag i stället se fram mot att nya försök görs att nå en stegvis minskning av de kring jorden spridda vapenarsenalerna: nedrustning.

Vad vi kan skönja är vidare utveckling av regionala myndigheter som EU. Låt oss inte glömma att EU tillkom främst för att säkra fred i Europa. Låt oss också inse att vi kommit in i en värld av ständigt ökande ömsesidigt beroende mellan stater. Möjligheterna att öva påtryckningar på varandra kommer att vara ett starkt incitament för staterna att – kanske något motvilligt – ta mer hänsyn till varandras intressen. Det förbättrar förutsättningarna för fred.

Låt oss inte heller bortse från att vi i FN:s säkerhetsråd har en myndighet som har stora befogenheter och makt. Med växande ömsesidigt beroende och hänsynstagande mellan stormakterna kan rådet komma att utvecklas till begynnelsen av en central global myndighet med både befogenhet och makt att upprätthålla fred.

Hur lång tid den utveckling kan ta som jag hoppas på vet jag inte. Men jag skulle gärna se att mina barnbarns barn kunde få den beskriven i museer under detta sekel.